

HUMANIST LUKA IZ DOBREPOLJ (LUCAS AGATHOPEDIUS ALI GUTENFELDER)

Na eno najstarejših evropskih univerz, na univerzo na Dunaju, so že od njene ustanovitve in še zlasti po padcu celjskih grofov, ko so slovenske dežele dokončno pripadle Habsburžanom, hodili študirat mladi ljudje iz slovenskih mest in vasi in nekaterim izmed njih se je kljub temu, da so izhajali iz razmer, ki so bile prav malo ugodne za njihov socialni dvig, z nadarjenostjo in sposobnostjo posrečilo, da so se uveljavili v tujem svetu. Ravno v prelomnem času pod konec 15. in v začetku 16. stoletja zasledimo na Dunaju kar cel krog izobražencev slovenskega rodu, „ki so v času Maksimilijana I. umetniško, znanstveno ali diplomatsko delovali na dunajski univerzi ali v cesarjevi bližini”.¹ Med njimi gre posebno mesto vrsti humanistično, v smislu prerodnega duhovnega gibanja usmerjenih mož, ki so odigrali prav odločilno vlogo pri truda polnem prodoru in uveljavitvi humanistične preobrazbe na tej visoki šoli pod cesarjema Friderikom III. in Maksimilijanom I.² Njihovo delovanje je izžarevalo tudi v slovenski prostor in privabljal na Dunaj naravnost presenetljivo veliko število študentov, kakor pokaže že bežen pogled v univerzitetne matrike. Pričujoči sestavek pa skuša prikazati življenje in delo humanista Luke iz Dobropolj, imenovanega Agathopedijs ali Gutenfelder (tudi Guetenfelder, Guttnfelder)³, katerega pomen se resda ne more

¹ A. Slodnjak, *Ob zibeli slovenske literature*. Prostor in čas IV (1972), 218—221, str. 218.

² Za zgodovino dunajske univerze gl. R. Kink, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*. Wien 1854; J. Aschbach, *Geschichte der Wiener Universität* I—III. Wien 1865—1888; A. Goldmann, *Die Universität 1529—1740 v: Geschichte der Stadt Wien VI*. Wien 1918, 1—205; G. Bauch, *Die Reception des Humanismus in Wien*, Breslau 1903; K. Grossmann, *Die Frühzeit des Humanismus in Wien bis zu Celtis Berufung*, v: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge XXII* (1929), 150—325; A. Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365—1497*, Wien 1965 (Sitzungsber. d. österr. Akad. d. Wiss., Philos. — hist. Klasse, 247. Bd., 2. Abh.).

³ Sumarne podatke o njem navaja Aschbach, o. c., III, 194—195, z dopolnili k Aschbachu Goldmann, o. c., 172—173.

meriti z veljavo nekaterih njegovih rojakov iz starejšega, slavnjšega in morda najbolj bleščečega obdobja dunajske univerze, ki pa je vendar pomagal oživljati izročilo antike in z njim po svojih močeh oplajati tudi svoje sonarodnjake.

V aktih artistične fakultete, kamor so dekan zapisovali poročila o življenju in delu svoje ustanove, je dekan Leopold Lahner leta 1562 dodal tele besede: „*Pietatis ratio postulat huc annotasse memoriae gratia mortem senioris facultatis nostrae. 24. Julii currentis anni obiit praeclarus vir mgr. Lucas Gutfelder de facultate et omnibus eius membris benemeritus professor primarius et fere communis praeceptor eorum, qui pro tempore sunt in consiliis facultatis, cuius anima Deo vivat.*”⁴ Dan kasneje so tega moža slovesno pokopali v stolnici sv. Štefana in ob tej priložnosti je eden njegovih učencev, magister Dionysius Talhamer, počastil učiteljev spomin z dolgim nagrobnim govorom⁵, ki ga je pod konec istega leta objavil v tiskani obliki s posvetilom znamenitemu diplomatu, v Vipavi rojenemu baronu Sigismundu Herbersteinu. Ta je najbrž gmotno omogočil tiskanje, na kar kaže tudi njegov, na prvem listu natisnjeni grb.

V tem govoru je nekaj dragocenih podatkov o življenjski poti profesorja Luke. Kdaj se je rodil, sicer ni povedano, smemo pa domnevati, da nekje na začetku 16., morda celo v zadnjih letih 15. stoletja, in sicer v Dobropoljah na Dolenjskem, v družini, ki se je preživljala s kmetovanjem in trgovino. Starši so ga namenili za šole in tako je še v deških letih odšel zdoma na Dunaj, kjer ga je vzel k sebi ugleden in premožen dunajski meščan po imenu Augustin Sprugl. Čez nekaj časa se je fant odpravil po svetu, najprej se je šolal v Salzburgu in potem obiskal kar pet nemških univerz ter se končno vrnil študirat na dunajsko univerzo⁶. Aprila leta 1524 se je dal vpisati v matriko kot Lucas Drinak Bonicampianus⁷.

V tem času je bila dunajska univerza hudo prizadeta. Ta ustanova, ki je dosegla pod cesarjem Maksimilijanom I. tak silovit vzpon in razcvet na vseh poljih v duhu humanizma prerojenih znanosti in umetnosti, je bila iz vrste vnanjih in notranjih razlogov na robu propada. Splošnemu zatonu

⁴ *Acta facultatis artium (= Acta) V (1559—1616), fol. 38 v.* Hranijo jih v arhivu dunajske univerze.

⁵ *Oratio in funere clarissimi viri Lucae Guetenfelder, artium ac philosophiae doctoris et Viennensis archigymnasii oratoris ordinarii, dicta Viennae a M. Dionysio Talhamero in cathedrali ecclesia D. Stephani protomartyris VI. Kalend. Augusti. MDLXII. Viennae (1562).*

⁶ Talhamer, o. c., fol. E IV v — F I r.

⁷ Na robu je kasnejši pripis: *artium magister et professor gymnasii nomine autem Felder*, gl. *Die Matrikel der Universität Wien III/1, Graz-Köln 1959*, str. 36 (napačno navaja priimek Dzmak).

po evforičnem razcvetu humanizma severno od Alp se je pridružila na Dunaju še vrsta posebno neugodnih okoliščin. Notranji nemiri in homatije po Maksimilijanovi smrti (1519), strahovite epidemije, ki so najhuje razsajale ravno med študenti v njihovih neurejenih in nehigienskih bivališčih, tako da je zbežal, kdor je le mogel (kuga leta 1521 npr. je pobrala na Dunaju svojih 10.000 ljudi in univerza je bila od junija do konca leta praktično zaprta), pa začenjajoči se verski boji in nemiri ter nenehna turška nevarnost, ki je dosegla svoj vrh s pustošenji ob obleganju Dunaja leta 1529, neurejeno materialno stanje, ko je denar za univerzitetne potrebe prišel skrajno neredno ali ga večkrat celo za plače profesorjem sploh ni bilo, vse to je prineslo za dunajsko univerzo obdobje nekajletne krize, po kateri si je lahko opomogla šele sčasoma. Kljub dvema poskusoma reforme (1524 in 1528), ki jo je sprožil deželni vladar, poznejši cesar Ferdinand I., se je stanje začelo izboljševati šele v naslednjem desetletju z zakonom iz leta 1537, ki je skušal postaviti na nove temelje vsebinsko in organizacijsko ureditev univerze, in se polagoma uredilo šele po tako imenovani Ferdinandovi novi reformaciji iz leta 1554⁸. Da je pri teh prizadevanjih bistveno sodeloval tudi Luka iz Dobrepolj, bomo poskušali pokazati kasneje.

Leta 1528 je Luka iz Dobrepolj dosegel prvo akademsko stopnjo, postal je *baccalaureus artium*⁹. Prav te dni, 10. marca, so na Dunaju sežgali na grmadi prekrščevalca Baltazarja Hubmairja, katerega strašno smrt pretresljivo opisuje v aktih artistične fakultete tedanji dekan Stefan Sprugl in dodaja, kako zelo je ta kazen vplivala na ljudi¹⁰. Ta dogodek je moral narediti močan vtis tudi na Luko in utegnil vplivati tudi na njegovo razmerje do verskih vprašanj. Spomnimo se, kako ga opisuje Primož Trubar, ki je bil ta čas tudi študent na Dunaju¹¹ in ki je gotovo poznal mladega baklavrija iz njegovi rodni Raščici bližnjih Dobrepolj. Morda sta se ta dva moža poznala celo že iz Salzburga, kjer je pred leti obiskoval šolo tudi poznejši slovenski reformator¹². Sicer pa je bilo med dunajskim študenti tedaj precej Slovencev, ki so bili lepo zastopeni tudi med profesorji artistične fakultete; v aktiv se v letih Lukovega študija omenjajo Janez in Jakob Juras (prvi je bil 1523/II dekan), Mihael Tiffernus, poznejši svetovalec württemberskega vojvode Krištofa in

⁸ Prim. zlasti Aschbach, o.c., III, 3—42, ter Goldmann, o.c., 1—25.

⁹ *Acta IV* (1497—1559), fol. 150 r. Prijava k izpitu 7. marca, prezentacija po opravljenem izpitu 12. marca.

¹⁰ *Acta IV*, fol. 150 r.

¹¹ *Die Matrikel III/1*, str. 45. Gl. tudi M. Rupel, *Primož Trubar*, Ljubljana 1962, 27—29.

¹² Rupel, o.c., 19—20.

ustanovitelj štipendije za slovenske študente v Tübingenu,¹³ in Andrej Perlach iz Svečine pri Mariboru, pomemben matematik in astronom¹⁴. Po slabih treh letih, 2. januarja 1531, se je Luka, takrat že z greciziranim priimkom Agathopedius, prijavil skupaj z Metličanom Klementom Kukytzem¹⁵ k izpitu za licenco ali magisterij in že 9. februarja prosil, da ga fakulteta pripusti v svoj *consilium*¹⁶. Tako se je smel kot promoviran licenciat že naslednje leto prijaviti, da bi dobil kot *magister actu regens* svoj učni predmet pri letni razdelitvi predavanj¹⁷. In res ga Acta (fol. 161 v) navajajo 24. febr. 1532 tudi že med eksaminatorji bakalvreadov. Odtlej se v aktih redno pojavlja njegovo ime. Leta 1533 je postal skupaj s Kukytzem član ožjega konzilija fakultete¹⁸, nato pa je kot profesor redno opravljal svoje dolžnosti, sodeloval v izpitnih komisijah, velikokrat je opravljal dolžnost dekanovega asessorja in tudi sam že 1536 v zimskih semestru dosegel čast dekana. Že pred tem se je oženil in zato 22. 8. 1533 prosil fakulteto, da mu odkaže drugo stanovanje, pred tem je namreč stanoval z drugimi profesorji (*collegiati*) v domala samostansko urejenem vojvodskem kolegiju (*collegium ducale* ali *archiducale*)¹⁹ in bil 1534/I njegov viceprior²⁰. O tem in tudi o poznejših dekanatih je po poteku svoje funkcije na običajni način zapisal v Acta poročilo²¹ o delu fakultete: o sejah in sprejetih sklepih, o opravljenih izpitih in promocijah, o premoženjskem stanju ipd. Dekanat je pozneje opravljal še štirikrat (1543/II, 1545 II, 1547/II, 1557/II). Poleg tega je bil dvakrat tudi rektor univerze (v letnih semestrih 1547 in 1557). Takole ga označuje G. Eder 3 leta pred njegovo smrtjo v svojem katalogu rektorjev: *Huic viro clarissimo et oratori et philosopho umquam defuit neque uoluntas neque effectus quam optime semper de hoc gymnasio bene merendi. Iuuentutem per annos 28 (= od leta 1531, ko je magistriral) cum priuatum tum publice summa cum laude instituit atque multa praeclara et optima in omnes reip. partes efformauit ingenia. Meritus qui rude donaretur et in hac aetate fere grandiuscula priuato otio perfrueretur*²².

¹³ Rupel, o. c., 76.

¹⁴ O njem Aschbach, o. c., II, 339—343.

¹⁵ Acta IV, fol. 159 r.

¹⁶ Acta ibid.

¹⁷ Prim. Aschbach, o. c., I, 97.

¹⁸ Acta IV, fol. 165 v. Novi licenciati prosijo, da bi jih pripustili *ad facultatis secretiora consilia* (22. avgusta).

¹⁹ Šele od 1533 naprej je smel biti rektor ali dekan poročen. Luka je bil tretji poročeni dekan. (Acta IV, fol. 175 r.)

²⁰ Acta IV, fol. 171 v.

²¹ Acta IV, fol. 175 v. — 176 r.

²² G. Eder, *Catalogus rectorum et illustrium virorum archigymnasii Viennensis, Vienna* (1559), 81.

Že leta 1541 in ponovno 1554 je bil soglasno izvoljen za superintendenta univerze (*superintendens universitatis*)²³, medtem ko je v letih 1548—1553 opravljal pomembno funkcijo kraljevega superintendenta (*superintendens regius*)²⁴. Naloge obeh superintendentov so se deloma prekrivale, kolikor sta bila oba pristojna predvsem za upravne zadeve in nemoten potek predavanj na univerzi, toda medtem ko je prvega postavljala za vsako leto določena fakulteta, je deželni vladar postavljajal svojega superintendenta kot moža svojega zaupanja, ki je imel po statutih varovati predvsem interese državne oblasti nasproti univerzi kot sprva avtonomni korporaciji. Pomen te funkcije je bil zato prvotno omejen na nadzor nad pravilno uporabo sredstev, ki je z njimi vladar dotiral univerzo. Ko pa je začela ta sčasoma izgubljati svojo avtonomijo in se je krepila moč centralne oblasti, je postal superintendent nekakšna vladarjeva podaljšana roka, po kateri je deželni vladar posegal v zadeve univerze²⁵. Tako je mogel npr. cesarjev superintendent Slovenec Bernard Perger proti koncu 15. stoletja ravno po zaslugi te funkcije odločilno vplivati na ustroj sicer konservativne univerze in na njej s težavo uveljavljati pomembne personalne in vsebinske novosti, ki so sploh šele omogočile prodor humanistične usmerjenosti pod Maksimilijanom I.²⁶ Luka iz Dobrepolj je opravljal svojo funkcijo kraljevega superintendenta v nasprotju z vrsto predhodnikov, ki so se menjavali v kratkih razdobjih, celih pet let, in to ravno v času, ko se je univerza zaradi spremenjenih potreb le trudoma in ne brez odpora preobrazala iz nekadanje avtonomne kleriške korporacije v državno ustanovo, ki je morala zadostiti predvsem zahtevam in novim potrebam države in njene prosvetne politike. Da je vladar za svojega superintendenta toliko časa obdržal Luko ravno v tem, za reformo univerze odločilnem obdobju, gotovo priča o tem, da je uspešno opravljal zaupano nalogo, tako da je lahko 1. januarja 1554 začela veljati tako imenovana *Nova reformatio*²⁷.

Talhamer pa omenja v svojem nagrobnem govoru tudi to, da si je Luko izbral za spremljevalca in tajnika diplomat Sigismund Herberstein, in sicer na diplomatskih potovanjih h kralju Sigismundu I. na Poljsko in k Ludviku II. na Ma-

²³ *Acta IV*, fol. 183 v, 248 v.

²⁴ Aschbach, o. c., III, 33.

²⁵ Aschbach, o. c., III, 31 ss., Goldmann, o. c., 77 ss.

²⁶ Prim. Lhotsky, o. c., 173 ss.

²⁷ Kink, o. c., 373—401; Aschbach, o. c., III, 22 ss.; Goldmann, o. c., 24.

džarsko²⁸. Da je bil Luka iz Dobropolj deležen Herbersteinove naklonjenosti vse do smrti, kaže ves Talhamerjev govor, ki je bil sploh objavljen v znamenju častitljivega barona. In res najdemo dokaz za tesno navezanost, ki jo je Luka čutil do svojega plemiškega zaščitnika, v dveh zajetnih kodeksih pisem, naslovljenih na Herbersteina, v katerih je tudi nekaj Lukovih pisem. V njih se Luka pokaže tudi s čisto človeške plati in razen tega vsebujejo pisma tudi nekaj zelo zanimivih podatkov o Luki in njegovem razmerju do uglednega diplomata. Nanj se Agathopedius obrača kot *humillinus clientulus* in ga nagovarja z *unicus patronus et dominus benignissimus, parens perpetuo colendus, singularis fautor, Maecenas optimus* ipd.

V najstarejšem pismu³⁰ poroča Herbersteinu, da je moral pustiti obolelega konja nekje na poti med Brnom in Dunajem in da ga o tem ni mogel obvestiti prej, ker je moral medtem na Ogrsko³¹ (očitno v uradni misiji). Bolj zanimivo je pismo z dne 10. februarja 1534³², ko bi se bil lahko odločil za drugačno življenjsko pot in kariero, kakor se potem je. Ker pismo veliko pove o medsebojnem razmerju teh dveh mož, ga je vredno objaviti v celoti:

Lucas Agathopedius magnifico viro domino Sigismundo ab Herberstain patrono suo praecipuo salutem.

Scriptis dominus cardinalis Tridentinus³³ consuli nostro Viennensi domino Pulhammero pro secretario aliquo, quo sua illustris dominatio non tantum in suis, uerum regis negociis uti posset. Ad hoc igitur munus uocat me, hortatur

²⁸ Torej pred 1526, ko je Ludvik II. umrl, zato je nemogoče, da bi se Talhamerjeve besede o *insignia equestria*, ki da jih je Herberstein izposloval Luki, nanašale na le-tega, ki je bil takrat komaj študent, čeprav pravo tako: *vt ei* (sc. Lucae) *nec petenti nec ambienti signia equestria a sacratissimo imperatore nostro impetraret* (sc. Herberstein), temveč evidentno na Herbersteina, ki mu je bil podeljen bogatejši grb 1522. leta, gl. F. Adelung, *Siegmund Freiherr von Herberstein*, St. Petersburg 1818, 140.

²⁹ Codex Vindobonensis Palatinus (=CVP) 13597 in 13598.

³⁰ CVP 13597, fol. 202 r. Pismo je datirano 12. avgusta na Dunaju, po Herbersteinovem receptisu 1531.

³¹ Ibid.: *Quod uero nihil magnificentiae vestrae de hac re significauerim, in causa fuit d. Franciscus Ritus qui Viennam eo ipso die venerat quaerens hominem aliquem qui secum in Hungariam proficisceretur. Cum uero neminem repperisset, misit ad me magistrum Vuenceslaum, vt statim ad se venirem. Ego re incognita accessi, tum ille subito causam suam maturandam exponere meque non [re]giae maiestatis tantum uerum etiam vestrae magnificentiae nomine hortari et adigere verbis cepit neque destitit, donec perpulit. Qui causis multis recitatis tamen hanc prouinciam nullo modo effugere potui.*

³² CVP 13597, fol. 234 r.

³³ Bernard v. Cles (1485–1539), podpornik humanizma, vnet privrženec katolicizma in koncilske ideje, 1534 Ferdinandov kandidat za papeža, prim. Lexikon für Theologie und Kirche II, Freiburg 1958, 1234.

atque quodammodo adigit dominus Pulhammer³⁴. Promittit omnino fore, me non ut officii oblati peniteat. Ego, qualis condicio, quae offertur, futura sit, nondum rationem explico. Vt aliorum litteras et meditationes transscribam exque aliorum nutu (de aequalibus meis loquor) perpetuo pendeam, hoc equidem facere nec possum nec uolo. Volo mihi dari honestam condicionem, uolo inquam certum et honestum stipendium, dignitatem denique officii uolo. Nam postremum perpetuo esse in aula presertim et miserum et turpe. Magnificentia vestra, si commode tamen fieri poterit, communicet domino cardinali deque meo sensu et in primis vestra de me bona estimatione referat. Nouit enim magnificentia vestra et ingenii mei tenuitatem atque dexteritatem, quam nullam in me esse quoque agnosco. Si itaque quaeret illustris princeps dominus cardinalis Lucas quis qualisue sit, eum amicitiae ergo de meliore nota commendabit vestra magnificentia. Integritate certe omnium de me expectationem non fallam. Sed quid opus est multis? Magnificentia vestra, quae totum iam pridem perspexit hominem, facile cognoscet, num ea quae oblata est condicio Lucae competat nec ne. Quae si honesta fructuosaque apparebit, optima queque et tuto quidem pollicebitur de Luca vestro, sin minus, dissimulet tantum. Hoc itidem scripsi doctori Joanni Kuelber, vt ipse, si magnificentiae vestrae per negotia fortasse tam subito non liceret facere, hoc quicquid muneris est, quod offertur, cognosceret, meque primo quoque tempore certiorer faceret. Cupio etenim inprimis et copiose erudiri, vt ad plenum usque cognoscam condicionis rationes omnes, ne post facti peniteat neue oneri succumbam, quod in primis refugio horreoque. Haec in consilium magnificentiae vestrae referre uolui, sine cuius consilio atque authoritate nihil unquam facturum. Ceterum hic mitto magnificentiae vestrae libellos, quos iam olim misissem, nisi fama me ab instituto reuocasset. Aiebant passim etiam olim aulici regem illico rediturum. Quod cum non fit, mitto iam tandem, si fortasse amicis gratificandum erit, praesertim nouarum rerum studiosis. Praebebo fortasse ingenii, quod mihi mediocre esse fateor, mei aliquod specimen. Sed ubi apparebit, tum licebit meminisse. Iam magnificam vestram dominationem feliciter ac recte ualere iubeo, meque totum quantus quantus sum, magnificentiae vestrae commendando. Viennae Austriae X. febr. anno 1534

Magnificentiae vestrae deditissimus Lucas Agathopedius

Posebej velja opozoriti na stavek, da utegnejo biti poslanih spisov veseli prijatelji, ki da so novarum rerum studiosi. Ali gre le za novice ali morda za privržence protestantizma? Kaže tudi, da je Luka gojil načrte o nekih objavah.

³⁴ Johann Pillhamer, superintendent in dolga leta dunajski župan, gl. Aschbach, o. c., III, 33.

Še v čas pred poroko spada pismo, dano *ex collegio ducali XII. Julii*³⁵ (brez letnice), v katerem pisec toži zaradi svoje revščine in prosi Herbersteina, naj se zavzame zanj pri kralju Ferdinandu. Tudi ob ženitnih načrtih se Luka zaupljivo obrača na svojega očetovskega zaščitnika³⁶: v sosesčini da živi *non tam honesta forma quam inculpatis ac integerrimis moribus puella quaedam, diues satis, cuius bona seu hereditas ad tria millia florenorum estimatione pertingat*, in nadaljuje: *Quare ad magnificentiam vestram nunc supplex uenio, ut ea in re christiana uidelicet tanquam optimus parens filiolo suo recte consulere prospicereque dignetur*. Prosi ga, naj se Herberstein v tej zadevi obrne na vplivne ljudi, zlasti na kanclerja (univerze), s katerim družijo Herbersteina vzajemno prijateljstvo, in ga spomni, *vt ipse seruitorium vzajemno prijateljstvo*, in ga spomni *vt ipse seruitiorum meorum memor et maxime petitionis vestrae magnificentiae uocet consulem*. Tedanji kancler univerze pa ni bil nihče drug kot Kranjec Pavel Oberstein³⁷ iz Radovljice. Nadalje prosi Herbersteina, naj piše tudi ljubljanskemu škofu,³⁸ da bi tudi ta posređoval pri županu.

V jesen 1535 smemo postaviti nedatirano pismo³⁹, v katerega prvem delu prosi Agathopedius barona za posredovanje v nekem sodnem sporu, zadevajočem tasta. Pomembnejši pa je zadnji del, v katerem se opravičuje ker zaradi težav ob tastovi zadevi še po letu dni ni končal dela na Herbersteinovih Moskovskih zapiskih: *Non temere anno iam exacto magnificentia vestra pro sua Mozouia [sic] misit, quae tamen nondum perfecta est. Sperabam me... liberari posse, quo liberius in perpolianda transscribendaque Mozouia pergerem*. Ta stavek dopolnjuje navedba v zadnjem pismu⁴⁰, datiranjem na Dunaju 24. aprila 1536, ki ga Luka končuje z besedami: *Postremo quod principiore loco dictum oportuerat de Moscouia magnificentia vestra ne sit nunc tandem sollicita. Omnes miserias atque sollicitudines ex animo abstersi rebus soceri perfectis atque constitutis, quae me hactenus totum perdiderant ingenique uires fere extinxerant quo minus potui maturius supremam manum labori cepto imponere. Tardius apparebit industria magnificentiae vestrae sed felicius for-*

³⁵ CVP 13598, sol. 357 r.

³⁶ CVP 13598, fol. 262–263, nedatirano.

³⁷ O njem prim. W. Goldinger, *Paul von Oberstein, ein Diplomat im Dienste Maximilians I. und Ferdinands I.*, v: Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchivs II, Wien 1951, 314–326. Prim. tudi A. Sodnik — Zupanec, *Filozof Matija Hvale*, Naša sodobnost VI (1958), 392 ss.

³⁸ Krištofu Ravbarju, svojemu bratrancu, tedaj namestniku v Nižji Avstriji, prim. SBL III, 38.

³⁹ CVP 13598, fol. 354–355, nedatirano, a v njem je govor o trgatvi.

⁴⁰ CVP 13597, fol. 251 r.

tasse et tucius... Ta formulacija v obeh pismih pomeni vsaj to, da je Agathopedius stilistično opilil Herbersteinovo Moskovijo, ki je izšla leta 1549 pod naslovom *Rerum Moscoviticarum commentarii*. Seveda pa si natančnejše predstave o Lukovem sodelovanju pri tekstu Moskovije iz teh skopih sporočil ne moremo ustvariti. Sicer pa poroča v zadnjem pismu še to, da mu je bila enako kot grecistu Georgu Rithaimerju ponujena redna profesura⁴¹.

Zaradi popolnosti naj omenim še dve pismi. Prvo⁴² piše Luka Herbersteinu in ga prosi za neko posredovanje v prid svojega nekdanjega učitelja Leonarda Hemricha, v drugem⁴³ pa sporoča Johannes Rosinus, prošt v Zwettlu, Luki iz Dobrepolj, kako si zamišlja marmornato ploščo v Herbersteinovi hiši, kamor naj bi vklesali epitaf na čast baronu; prilaga svoje verze in prosi za stilističen nasvet.

Mesto, ki ga je Luka iz Dobrepolj zasedal na artistski fakulteti od leta 1536, ko je postal *ordinarius bonarum litterarum professor*⁴⁴, je bilo ena glavnih pridobitev humanistične preosnove ob prelomu stoletij. To je bila stolica za poetiko, združeno z retoriko, ki jo je prvi zasedal sloviti Konrad Celtis, za njim pa Johannes Cuspinianus, Angelus Cospus, Joachim Vadianus in Philippus Gundelius. Ta slednji je bil *poeta* na artistski fakulteti vse do leta 1530. Toda ob teh možeh je veliko drugih profesorjev in mlajših magistrrov še kar naprej predavalo tradicionalno snov po starih sholastičnih učbenikih, prirejenih za šolsko rabo, namesto da bi segalo po originalnih, neokrnjenih tekstih. Še leta 1528 sta od 15 docentov samo dva najavila predavanja iz čistih antičnih tekstov (iz Vergilove Eneide in Ciceronovega spisa *De amicitia*), vsi drugi so vztrajali pri sholastičnih kompendijih z aristotelsko filozofijo. To trdovratno vztrajanje pri stari metodi zgovorno priča o moči srednjeveške tradicije, ki bi se je bili konservativni artisti oklepali najbrž še dolgo, ko ne bi temeljite spremembe prinesla od zunaj šele prva ferdinandejska reforma iz leta 1537, ki je z avtoriteto državne oblasti predpisala nov učni program in novo snov ter določila, kaj mora predavati vsak član jedra artistske fakultete, ki ga slej ko prej predstavlja dvanajsterica kolegiatov. Predmeti so po tej reformi latinska, grška in

⁴¹ *Lectio ordinaria mihi quemadmodum Rithamero honestissimis rationibus oblata est. Venerunt in rem presentem regii consiliarii... qui cum utroque pacti sunt. Rithamero que graeca grammatica proficitur 50 fl. mihi uero tanquam ordinario bonarum litterarum professori 70 fl. in stipendium polliciti sunt.* O Rithaimerju Aschbach, o. c., II, 346–347.

⁴² CVP 13598, fol. 356 r.

⁴³ CVP 13597, fol. 361–362; objavil ga je Th. G. v. Karajan, *Ein Brief und einige Gedichte des Iohannes Rosinus*, Wien 1853, in ga datiral v leto 1542.

hebrejska gramatika, dialektika (= logika), retorika, stara zgodovina, poetika, matematika in fizika (= prirodna filozofija), določeni pa so tudi avtorji, po katerih naj profesorji predavajo in jih bero s študenti. Retorju priporočajo branje in interpretiranje Cicerona, Kvintilliana in Fortunatiana, poetu pa zlasti Vergila, Horaca, Terenca in Lukana, historiku najboljše antične zgodovinopisce⁴⁵. Še najbolj se je tradicionalni način ohranil v latinski gramatiki, prirodni filozofiji in dialektiki. Ta reformni zakon ni bil izpeljan v enem zamahu, a že kar spočetka so bili na ključna mesta imenovani štirje profesorji, med njimi Luka za poetiko⁴⁶. Leta 1552 so razdelili stolico za poetiko na dva predavatelja, izmed katerih bere eden Vergila, drugi Horaca; Luka iz Dobropolja je tedaj predaval retoriko⁴⁷. V novem seznamu stolic iz leta 1554 pa je spet *litterarum politiorum professor* z letno plačo 100 fl. *Nova reformatio* iz istega leta je potrdila pred skoraj dvema desetletjema zastavljeni koncept in ga še dopolnila; za poetiko npr. priporoča naslednje avtorje: Cezarja, Salusta, Livija, Vergila, Horaca, Persija in Ovida.⁴⁸

O tem, kako je Luka iz Dobropolj učil svoj predmet, se lahko poučimo iz dveh rokopisnih fragmentov, ki jih hrani Nacionalna biblioteka na Dunaju. Na fol. 55r—58v v CVP 9579 so zapiski, ki jih je že 1534 po njegovih predavanjih zapisal študent Chr. Wehinger.⁴⁹ Žal segajo njegovi zapiski le do srede. 4 poglavja Ciceronovega spisa. Začenjajo se s kratkim biografskim uvodom (po Plutarhu, Cic. 1) in razlago imena Cicero (po Pliniju, Nat. hist. 18, 3), od novejših piscev pa opozarja Luka pri tem vprašanju na Alciatove⁵⁰ *Dispunctiones* in Erazmova *Apophthegmata*, torej na vseskozi sodobna dela, dvakrat se sklicuje na *Elegantiae* Lorenza Valle, sicer pa razlaga posamezna mesta z vrsto paralel iz Cicerona, interpretira posamezne besede, pojasnjuje njih stilistično in retorično rabo in navaja zgleds iz klasičnih tekstov (Horac, Ovid, Salust, Svetonij, Epiktet, Gelij, Klaudian, Diogenes Laertij, Kvintilian, Psinij, Makrobij), bolj skopo so zastopane realije.

⁴⁴ Oznake variirajo, imenuje se tudi *litteraturae politioris lector ordinarius* (gl. spodaj) ali *oratoriae professor* (Eder, l. c.).

⁴⁵ Prim. poleg Kinka, Aschbacha, Baucha, Grossmanna in Lhotskega zlasti Goldmann, o. c., 156 ss.

⁴⁶ *Acta IV*, fol. 151 r, Kink, o. c. I, 2, 12. V naslednjih letih se je čedalje bolj uveljavljala načrtna politika pri nastavljanju novih profesorjev (tudi iz tujine).

⁴⁷ Kink, o. c., I, 2, 116.

⁴⁸ Kink, o. c., II, 382; Goldmann, o. c., 158.

⁴⁹ *Annotationes doctissimi viri magistri Lucae Agathopedii in Officia Ciceronis a me Christophoro Wehingero diligentissime collectae MDXXXIII*.

⁵⁰ Andreas Alciatus (Alciato, Alciati, 1492—1550), največji italijanski renesančni pravoznanec, prim Grande dizionario enciclopedico I, Torino 1954², 301.

Prav izpod Lukovega peresa pa se je ohranil uvodni del koncepta za predavanje iz leta 1537, ko je Agathopedius spet bral in razlagal Cicerona: *M. T. Ciceronis orationem pro A. Licinio Archia poeta mag. Lucas Agathopedius Viennae litteraturae politioris lector ordinarius in aula universitatis 17. Augusti 1537 hora prima antemeridiana publice auspicatus est.*⁵¹ Po splošno zastavljenem začetku o Ciceronovi veličini, ki jo ilustrira s Kvintilianovimi sodbami (Inst. orat. II, p. 20 in X, 1, 112) nadaljuje:

*Annis ab hinc duobus docuimus dialecticam Joannis Caesarii*⁵² *nescio quam feliciter, sedulo tamen interpretati sumus eam, quibus deinde in gratiam studiosorum rethorices praecepta subiunximus. Nam scientiae hae duae ita inter se coniunctae ac cognatae sunt, ut facilius simul percipiantur quam seorsum intelligi possint. Et quia promiseramus nos unam atque alteram Ciceronis orationem auditoribus praelecturum, ut non tam dialecticam atque rethoricam se didicisse dicerent, quam fructum ipsum studiorum sentirent, siquidem ut praeceptis exempla coniungantur, ita vicissim exemplis praecepta coniungere debemus. Verum cum per publica tum privata negotia praeclare has meas promissiones perficere non potui, proinde nunc fidem meam liberare studeo. Pri teh besedah zasluži pozornost zlasti Lukova utemeljitev povezovanja posameznih strok; katerih spoznavanje je smiselno ravno v medsebojnem oplajanju in ne v sterilni izoliranosti. Zato tudi v nadaljevanju dokazuje, kako potrebne so *litterae humaniores* za vse druge vede, za teologijo, medicino in zlasti za pravo, pa tudi za osebno oblikovanje mladih ljudi.*

Za rezultat Lukovega pedagoškega delovanja v takem humanističnem duhu smemo šteti tudi nemški prevod Ciceronovega spisa *De senectute*, ki je izšel leta 1550 na Dunaju. Prevajalec Caspar Marchart je izdal svoj prevod še kot študent na podlagi Lukovih predavanj: „vnd soliches auss täglicher lection so von meinem gepietunden lieben Herren Preceptore Magistro Luca Guettenfelder fürgelesen.“⁵³

⁵¹ CVP 9373, prvi štirje nenumerirani foliji. Sicer vsebuje kodeks zapiske grecista Georga Tannerja (prim. Goldmann, o. c., 160, 177).

⁵² nemški humanist (ok. 1468–1550), Reuchlinov privrženec v sporu z mračnjaki, prijatelj Huttenov in Melanchthonov. Njegova *Dialectica* je izšla v več izdajah, prvič menda 1529, prim. *Neue deutsche Biographie III*, Berlin 1957, 90. Ta učbenik predpisuje tudi Nova reformatio iz leta 1554, prim. Kink, o. c., II, 381. Goldmannu, o. c., 158, je ta avtor neznan.

⁵³ *De senectute M. T. C.*, Wien 1550, prim. M. Denis, *Merkwürdigkeiten der k. k. Garelischen öffentlichen Bibliothek am Theresiano*, Wien 1780, 276–278.

Tudi sicer se Lukovi učenci pogostoma spominjajo svojega spoštovanega učitelja in mu posvečajo svoje literarne proizvode, tako npr. mladostni prijatelj in učenec Sebastianus Solidus Guntianus v svoji pesmi,⁵⁴ ki ji dodaja posvetilno elegijo; v njej poudarja Lukove zasluge za širjenje izpodrivane latinske in sploh antične književnosti. Svojo verzificirano parafrazo nedeljskih evangelijev mu posveča tudi Sebastianus Listhius⁵⁵, saj je, kot pravi, njegov poskus nastal prav na Lukovo pobudo, in obenem prosi učitelja za sodbo o svojih verzih. Temu izdelku je Agathopedius dodal šest posvetilnih verzov, v katerih delce priporoča bralcu.

Častno mesto je odmerjeno Luki Gutenfelderju kot superintendentu tudi v prvem tiskanem, v poetični obliki izdanem katalogu akademskega skora dunajske univerze, v Korosča Jerneja Reisacherja *Doctorum in Viennensi academia brevis depictio*, Viennae 1551.⁵⁶ Pa tudi v Talhamerjevem govoru je dodanih nekaj elegij v spomin pokojnemu profesorju. Že prvi pesnik (Christophorus Widmann Graecensis Styrys) ve povedati, da je Luka,

quem gens Carna patrem fuit ausa vocare verendum,

kjer in kakor je le mogel, pomagal svojim rojakom:

*dicite Carniades lugubria carmina Musae,
Vos decet ad tumulum flere, dolere, queri.
Hic indefessus vestrum promouit honorem,
Qua Carnos potuit parte iuuare, iuuans.*

Da je bil pokojnik v veliko čast svoji domovini Kranjski, poudarja v naslednji žalostinki tudi Ljubljčan Gašper Žitnik (Sitnickh)⁵⁷. Tudi iz Vita Iacobaea *Carmen gratulatorium in honorem... Iacobi Strauss Labacensis*, Viennae 1558, ki vsebuje kratek aplavz v čast slavljenecu, signiran L.C. (= Lucas Gutenfelder ?), se omenja cel krog Kranjcev, zbranih okrog

⁵⁴ *Querela Musarum seu De studiorum humanitatis contemptu elegia*, Viennae 1546, prim. M. Denis, *Wiens Buchdruckergeschicht bis MDLX*, Wien 1782, 423. Ekstremni humanistični ideal, ki je zagledan izključno v antiko, narekuje Solidu tele verze: *Nunc tineas pascunt vatium monumenta priorum, nullas vel doctus scripta latina probat. Futilibus siquidem sunt omnia plena libelis, omnia Teutonicis sunt loca plena notis.*

⁵⁵ *Evangelia dominicalia ex tempore versa per Sebastianum Listhium Transylvanum Cibinien*. Viennae 1553, prim. M. Denis, *Wiens Buchdr.*, 505—506.

⁵⁶ Fotomehanski ponatis Wien 1968 (Archigymnasium, H. 2).

⁵⁷ Ujec škofa Tomaža Hrena, profesor na dunajski univerzi, prim. Goldmann, o. c., 180; SBL I, 344.

barona Herbersteina in profesorja Luke,⁵⁸ ki jih je očitno družila skupna ljubezen do rodne Kranjske. Zdi se tudi, da je bil ta krog orientiran protestantsko. Vendar je za Herbersteina ugotovljeno, da je bil v vprašanjih verskega razkola zelo tolerant in v dobrih odnosih s privrženci obeh usmeritev, katoliške in reformacijske⁵⁹. Kolikor je na voljo gradiva o Luki, v njem ni ničesar takega, kar bi direktno potrjevalo domnevo o tem, da bi se bil izrecno opredelil za to ali za ono stran.⁶⁰

Očitno je, da je Luka iz Dobropolj vse svoje sile posvetil pedagoškemu delu v morda najtežjih časih, ko se je dunajska univerza težka pobirala po hudi krizi, v katero je zašla v 20 letih šestnajstega stoletja; to delo pa je bilo vse prej kot hvaležno, marsičemu se je moral odreči, morda tudi marsikateremu delovnemu načrtu. Zakaj izpod njegovega peresa je, vsaj kolikor je znano doslej, izšlo v tisku samo nekaj verzov. Kot pričajo njegove besede v pismu Herbersteinu, je gotovo imel v mislih bodoče objave in samo ugibamo lahko, zakaj mu jih ni bilo dano izpolniti. Gotovo pa je s svojim delom kot dolgoletni profesor in očetovski vodnik na Dunaju študirajočim Kranjcem in drugim študentom prispeval svoj delež ne le k ponovni uveljavitvi humanističnega duha na ustanovi, ki ji je posvetil svoje življenje, temveč prek svojih rojakov, ki jih je učil v velikem številu, tudi k duhovnemu napredku svoje domovine.

Ljubljana.

P. Simoniti.

⁵⁸ Prim. SBL III, 501–502, in P. Simoniti, *Neznan ljubljanski tisk iz leta 1577 in nekaj podatkov o njegovem avtorju*. Kronika XIX (1971), 14–21.

⁵⁹ Prim. B. Picard, *Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der frühen Zeit*. Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn von Herberstein, v: Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas VI (1967), 32–33.

⁶⁰ Da je bila artistična fakulteta kljub uradni prepovedi in preganjanju luteranstva in luteranskih knjig vsaj prej kot katoliško pravoverna, dokazuje tudi tole mesto v njenih aktih, ki ga zadevna literatura ne upošteva: *Statuit praedicta facultas cum bona et salubri deliberatione quod grammatica Philippi Melanchthonis non sub suo nomine, sed alterius boni doctique grammatici quicumque sine suspensione nostrae religionis est publice candideque legatur atque profiteatur*. (Acta IV, fol. 197 r, na seji 3. 5. 1547).

ZUSAMMENFASSUNG

P. Simoniti: DER HUMANIST LUCAS AGATHOPEDIUS
(GUTENFELDER)

Der Verfasser stellt das verfügbare Material über den aus Dobropolje in Unterkrain gebürtigen Humanisten zusammen, der von 1524 bis 1531 an der Wiener Universität studierte und dann bis zu seinem Tod (1562) an der Wiener artistischen Fakultät tätig war. Aufgrund einiger erhaltenen, von Agathopedijs an Sigismund von Herberstein gerichteten Briefe aus den dreissiger Jahren des 16. Jahrhunderts, beleuchtet er das Verhältnis des Magisters zu dem berühmten Diplomaten, an dessen *Rerum Moscoviticarum commentarii* Agathopedijs zumindest in stilistischer Hinsicht mitarbeitete. Zwei handschriftliche Fragmente nach seinen Vorlesungen über Ciceros Schriften lassen Agathopedijs als echten Humanisten erscheinen, der jedoch praktisch nichts veröffentlichte, sondern sich ganz der entsagungsvollen, jahrzehntelangen pädagogischen Tätigkeit widmete, wobei sich in Wien um Herberstein und ihn eine Gruppe Krainer Studenten sammelte.

Simon Gregorčič

SOLUS — SAM

Illi vae, quisquis solus sic transigit aevum
Rebus in adversis, at non est ille beatus,
Qui solus fruitur felici prosperitate!
Si tibi de coelo, mi frater, sunt data multa,
Non a fratribus avertes oculos generosus!
Nobilis aerumnos animus solus feret usque,
Utetur sed numquam solus sorte benigna.
Munificus sis atque tuos sensus aperito.
Leni moerore miseris luctusque repelle,
Absterge fratri lacrimas, solare dolentem!
Sed rebus solus fruitur quicumque secundis,
Ille etiam lacrimas lugens effundito — solus!

Ljubljana.

Vertit: S. Kopriva.